

Juhend loomsete kõrvalsaaduste ning söödaks ettenähtud mitteloomsete saaduste käitlemiseks mitteloomse toidu ja kombineeritud tegevusega ettevõtetes

1. Alus ja eesmärk

Juhendi aluseks on Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 1069/2009, 21. oktoober 2009, milles sätestatakse muuks otstarbeks kui inimtoiduks ettenähtud loomsete kõrvalsaaduste ja nendest saadud toodete tervise-eeskirjad. Määrust kohaldatakse alates 4. märtsist 2011. a. Määruses toodud nõuete ja juhendis kirjeldatud tegevuste eesmärgiks on vältida ja minimeerida loomsetest kõrvalsaadustest tulenevaid riske inimeste ja loomade tervisele ning kaitsta toidu- ja söödaahela ohutust.

Juhul kui loomne kõrvalsaadus viiakse turule söödamaterjalina, siis kohalduv ettevõttele Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 183/2005, 12. jaanuar 2005, millega kehtestatakse söödahügieeni nõuded. Määrust kohaldatakse alates 1. jaanuarist 2006. a.

Juhendi eesmärk on kirjeldada tegevusi, mida tuleb täita sellises ettevõttes, kus tekib loomseid kõrvalsaadusi ning söödaks mõeldud mitteloomset materjali. Juhendis käsitletakse nõudeid loomsete kõrvalsaaduste kogumisele, registreerimisele, väljastamisele ja edasisele kasutamisele või kõrvaldamisele või söödamaterjalina turuleviimisele.

Õiguslikud alused:

- Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 1069/2009, 21. oktoober 2009, milles sätestatakse muuks otstarbeks kui inimtoiduks ettenähtud loomsete kõrvalsaaduste ja nendest saadud toodete tervise-eeskirjad – *määrus (EÜ) nr 1069/2009*
- Komisjoni määrus (EL) nr 142/2011, 25. veebruar 2011, millega rakendatakse Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrust (EÜ) nr 1069/2009 – *määrus (EL) nr 142/2011*
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 852/2004, 29. aprill 2004, toiduainete hügieeni kohta – *määrus (EÜ) nr 852/2004*
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 183/2005, 12. jaanuar 2005, millega kehtestatakse söödahügieeni nõuded – *määrus (EÜ) nr 183/2005*
- Komisjoni määrus (EL) nr 68/2013, 16. jaanuar 2013, söödamaterjalide kataloogi kohta - *määrus (EL) nr 68/2013*
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 767/2009, 13. juuli 2009 sööda turuleviimise ja kasutamise kohta - *määrus (EÜ) nr 767/2009*

2. Kasutatud mõisted

Ettevõtja – juhendi mõistes ettevõtte, kes vastutab loomsete kõrvalsaaduste käitlemise nõuetekohasuse eest.

Ettevõtte – juhendi mõistes koht, kus toimub loomsete kõrvalsaaduste või nendest saadud toodete käitlemist hõlmav toiming.

Loomsed kõrvalsaadused – loomade terved kehad või nende osad, loomsed saadused või muud loomset päritolu saadused, mis ei ole ette nähtud inimtoiduks.

Loomsed saadused – loomset päritolu toit (sh mesi ja veri). Loomsed saadused on ka inimtoiduks ettenähtud kahepoolmelised karploomad, okasnahksed, mantelloomad ja meriteod ja muud loomad, mis on ettenähtud elusalt lõpptarbijale müümiseks.

Põllumajandusloom – loom, keda inimesed peavad, nuumavad või aretavad ning kasutavad toiduainete, villa, karusnaha, sulgede, toornahkade ja nahkade või muu loomset päritolu toote tootmiseks või muudel põllumajanduslikel eesmärkidel, ning hobuslased.

Metsloom – loom, keda inimene ei pea.

Lemmikloom – loom, kes kuulub liiki, mida inimene tavaliselt peab ja toidab muul otstarbel kui põllumajanduses kasutamiseks ning keda inimene ei tarbi inimtoiduks.

Karusloom – loom, keda peetakse või kasvatatakse karusnaha tootmiseks ning keda ei kasutata inimtoiduks.

Toit – töödeldud, osaliselt töödeldud või töötlemata aine või toode, mis on mõeldud inimesele tarvitamiseks või mille puhul põhjendatult eeldatakse, et seda tarvitavad inimesed (sh närimiskumm), joogid ja muud ained (sh vesi), mis on tahtlikult lisatud toitu tootmise, valmistamise või töötlemise ajal.

Sööt – töödeldud, osaliselt töödeldud või töötlemata aine või toode (kaasa arvatud lisaained), mis on mõeldud loomade söötmiseks.

Toidujäätmed – toidujäätmed, mis on pärit restoranidest ja teistest toitlustusettevõtetest ja köökidest (sh keskköökidest).

Töötlemata lemmikloomatoit – lemmikloomatoit, mis ei ole läbinud muud säilitamistööstust kui jahutamine või külmutamine.

Mitteloome söödamerjal – jahu pagaritootmisest, mida enam toiduks ei kasutata; õlitootmise kõrvalproduktid.

3. Loomsed kõrvalsaadused ja nende tekkimine ML/ kombineeritud tegevusega ettevõttes

Loomsed kõrvalsaadused on loomade terved kehad või nende osad, loomsed saadused (sh loomset päritolu toit sh mesi ja veri) või muud loomset päritolu saadused, mis ei ole ettenähtud inimtoiduks.

Loomseid kõrvalsaadusi liigitatakse vastavalt terviseriskile 1., 2. ja 3. kategooria materjaliks:

1. kategooria materjal on näiteks inimestele või loomadele nakkava haiguse kahtlusega metsloomade kehad ja kehaosad; määratletud riskiteguriga materjal; loomsed kõrvalsaadused loomadest, kelle suhtes on kasutatud ebaseaduslikku ravi; TSE kahtlusega ja TSE likvideerimise käigus hukatud loomade kehad ja kehaosad; lemmikloomade, loomaialoomade, tsirkusloomade ja katseloomade kehad ja kehaosad jm. 1. kategooria materjal on ka rahvusvahelistelt liinidel sõitvatest transpordivahenditest pärit toidujäätmed (nt kolmandatest riikidest tulevate lennukite, rongide, busside ja laevade toitlustamisest tekkinud jäätmed).

1. kategooria materjali ML/kombineeritud tegevusega ettevõttes ei saa tekkida, seega ei ole selle käitlemise korraldamine ettevõttes vajalik. Kui 1. kategooria materjal peaks ettevõttesse sattuma (näiteks: ettevõttesse võetakse vastu määratletud riskiteguriga materjali sisaldavate loomade rümpasid), siis tuleb seda käidelda vastavalt 1069/2009 nõuetele.

2. kategooria materjal on näiteks sõnnik, muul viisil kui inimtoiduks tapmise läbi surnud loomade kehad ja kehaosad, koorumata jäänud linnud, lubatud aineid või saasteainete jääke üle normi sisaldav materjal. 2. kategooria materjal on ka loomsed saadused, mis ei kõlba inimtoiduks nendes esinevate võõrkehade (klaasikillud, metalliosakesed) tõttu jm.

Suurema tõenäosusega on ML/kombineeritud tegevusega ettevõttes 2. kategooria materjaliks vaid selline loomne toit või loomset toitu sisaldav toit, milles on võõrkehad. Samuti võib käitlemisele sattuda toit, milles on saasteainete jääkide sisaldus on lubatust kõrgem.

3. kategooria materjal peamiselt tapamajast pärinevad rümbad ja loomade osad ning ulukite kehad ja kehaosad, mis on tunnistatud kõlblikuks kasutamiseks inimtoiduks, aga mida ei kasutata selleks - osad, mida ei kasutata üldiselt toiduks (nahad, kabjad, suled, vill, sarved, karvad jm) või ei kasutata muudel (ärilistel) põhjustel. 3. kategooria on ka inimtoiduks ette nähtud toodete tootmisel tekkinud kõrvalsaadused ning inimestele ja loomadele terviseriske mittepõhjustavad loomsed saadused, loomseid saadusi sisaldav toit ja loomset päritolu lemmikloomatoit, mis ei ole ärilistel kaalutlustel, tootmis- või pakendamisdefektide või muude puuduste tõttu enam ette nähtud inimtoiduks või lemmikloomatoidu puhul loomale söötmiseks.

ML/kombineeritud tegevusega ettevõttes tekib üldjuhul 3. kategooria materjal (pole ette nähtud enam toiduks/lemmikloomadele söötmiseks, kuid ei põhjusta inimeste ja loomade riske):

- a) lihalõikusest tekkivad jäägid;
- b) värske kala töötlemisel tekkivad jäägid;
- c) toidu valmistamisel tekkivad jäägid (sh munakoored)
- d) toit, mida ei turustata toiduna. (Enamasti on põhjuseks purunenud pakend, defektid, määrdumine, säilimisaja ületus. Toit muutub kõrvalsaadusteks siis, kui see enam ei ole mõeldud inimtoiduks.)

4. Kogumine ja ladustamine

Loomsed kõrvalsaadused tuleb koguda viivitusega. Loomsete kõrvalsaaduste kogumine peab toimuma ettevõttes selleks määratud osas ning nii, et ära on hoitud ristsaastumine.

Loomseid kõrvalsaadusi tuleb koguda ühekordselt kasutatavates pakendites või korduvkasutatavates nõudes, mis on suletud ja lekkekindlad. Korduvkasutatavate nõude kasutamisel tuleb need hoida puhtana, neid tuleb enne kasutamist puhastada ja kuivatada ning peale tühendamist hoolikalt puhastada ja pesta ning vajadusel desinfitseerida.

Loomseid kõrvalsaadusi tuleb hoida sobival temperatuuril. Kui loomsed kõrvalsaadused on mõeldud kasutamiseks söödamaterjali või lemmikloomatoidu tootmiseks, siis tuleb neid säilitada jahutatuna või külmutatuna.

Pakendil või mahutil, kus loomseid kõrvalsaadusi hoitakse, peab olema peal märged:

- a) kategooria (I, II või III)
- b) alljärgnevad sõnad:
 3. kategooria materjali puhul : „mitte inimtoiduks“
 2. kategooria materjali puhul: „mitte loomatoiduks“
 1. kategooria materjali puhul: „ainult kõrvaldamiseks“

Kui 2. kategooria materjal on mõeldud eriotstarbeliseks söötmiseks (karusloomadele, tsirkusloomadele), siis „mitte loomatoiduks“ asemel peavad olema sõnad „söötmiseks“ (*punktiiri asemel loomaliik, kelle söötmiseks see ette nähtud on*).

Töötlemata lemmikloomatoiduks mõeldud toodete puhul tuleb kasutada märget: „ainult lemmikloomatoiduks“.

Lisaks eelpooltoodule infole, peab söödamaterjali märgistusel olema järgmine teave vastavalt määrusele 767/2009 (näide):

Loomsed kõrvalsaadused

Purustatud kondid koertele
Söödamaterjal
Analüütilised koostisosad:
Toorproteiin xx%
Toorrasv xx%
Partii nr xxxxx
Netokogus xx kg
AS Vahvad kutsud
Kasti tee 12, 10135 Valga
tunnustamise nr xxxx

5. Andmete registreerimine, jälgitavuse tagamine ja kaubadokument

Ettevõtjad, kes tegelevad loomsete kõrvalsaaduste saatmisega, peavad registreerima saadetisi, väljastama loomseid kõrvalsaadusi nõuetekohase kaubadokumendiga ning tagama, et alati on võimalik kindlaks teha, kellele loomseid kõrvalsaadusi lähetatud on.

Selleks tuleb pidada andmeregistrit ning väljastada loomsed kõrvalsaadused koos kaubadokumendiga, mille üks eksemplar jääb ettevõttesse.

Iga loomsete kõrvalsaaduste saadetisega, mis ML/kombineeritud tegevusega ettevõttest lähetatakse, peab kaasas olema **kaubadokument**. Kaubadokument tuleb koostada kolmes eksemplaris, millest originaal läheb saadetisega lõppsihtkohta, üks koopia läheb vedajale ja teine koopia jääb ML/kombineeritud tegevusega ettevõttesse.

Kaubadokument tuleb koostada ühtse jagamatu tervikuna ning sellel tuleb numbriliselt esitada järgmised kinnitused:

- materjali kategooria (I, II või III);
- söödaks ettenähtud materjali puhul loomaliik ja viide määruse (EÜ) nr 1069/2009 artikli 10 vastavalt punktile (mis täpsustab kõrvalsaaduse liiki);
- kogus mahu- või kaaluühikutes või pakendite arvuna;
- päritolu koht (ettevõtte nimi) ja tunnustamise/teavitamise number;
- vedaja nimi ja aadress;
- vastuvõtja nimi, aadress ja tunnustamise või registreerimise number;

Kaubadokumendi koostab ja allkirjastab vastutav isik. Allkiri peab olema muust tekstist erinevat värvi. Dokumendi viitenumber peab olema kordumatu.

Andmeregistrisse tuleb kanda järgmised andmed:

- 1) materjali kogus;
- 2) lähetamise kuupäev;
- 3) vedaja nimi, aadress ja registreerimise number;
- 4) vastuvõtja nimi, aadress ja registreerimise või tunnustamise number;
- 5) loomaliik, kui 3. kategooria materjal on mõeldud söödamaterjaliks kasutada.

Kui saadetiste kaubadokumentide koopiad on alles hoitud ja järelevalveametnikule esitatavad, siis piisab, kui registreeritakse vedaja ja vastuvõtja andmed.

Tagatud peab olema loomsete kõrvalsaaduste **jälgitavus** – see tähendab, et igal hetkel on võimalik kindlaks teha, kellele loomsed kõrvalsaadused ML/kombineeritud tegevusega ettevõttest lähetati.

6. Loomsete kõrvalsaaduste vedu ML/kombineeritud tegevusega ettevõttest sihtkohta

Järgnevaid nõudeid tuleb ML/kombineeritud tegevusega ettevõttel täita juhul, kui ettevõtte üks tegevuse osasid on loomsete kõrvalsaaduste vedamine ettevõttest välja. Muul juhul tuleb jälgida, et veovahend, millega loomsed kõrvalsaadused ettevõttest välja viiakse, vastavad hügieeni, temperatuuri ja identifitseerimisandmete nõuetele ning tuleb tagada, et saadetisega antakse kaasa ML/kombineeritud tegevusega ettevõttest koopia ja originaal kaubadokumendist.

Loomseid kõrvalsaadusi tuleb transportida ühekordselt kasutatavates pakendites või suletud ja lekkekindlates mahutites või veokites. Veokeid ja mahuteid tuleb hoida puhtana, neid tuleb enne kasutamist puhastada ja kuivatada ning peale tühjendamist hoolikalt puhastada ja pesta ning vajadusel desinfitseerida. Veol peab olema välistatud igasugune ristsaastumine. Seda tuleb jälgida eriti juhul, kui veovahendit kasutatakse erinevasse kategooriasse kuuluvate loomsete kõrvalsaaduste veoks või kui müügilt kõrvaldatud tooteid veetakse sama veokiga, millega muul ajal veetakse toitu.

Loomseid kõrvalsaadusi tuleb veol hoida sobival temperatuuril. Kui loomsed kõrvalsaadused on mõeldud kasutamiseks söödamaterjali või lemmikloomatoidu tootmiseks, siis tuleb neid vedada jahutatuna või külmutatuna (lihast ja lihatoodetest loomsete kõrvalsaaduste puhul temperatuuril mitte üle 7°C) v.a juhul, kui töötlemine söödamaterjaliks või lemmikloomatoiduks toimub 24 tunni jooksul pärast kogumist või külmas või jahedas hoidmist. Külmviekis peavad olema vahendid temperatuuri hoidmiseks ja jälgimiseks.

Pakendil, mahutil või veokil, millega loomseid kõrvalsaadusi veetakse, peab olema peal märged:

- kategooria (I, II või III)
- alljärgnevad sõnad:
 3. kategooria materjali puhul : „mitte inimtoiduks“
 2. kategooria materjali puhul: „mitte loomatoiduks“
 1. kategooria materjali puhul: „ainult kõrvaldamiseks“

Kui 2. kategooria materjal on mõeldud eriotstarbeliseks söötmiseks (karusloomadele, tsirkuseloomadele), siis „mitte loomatoiduks“ asemel peavad olema sõnad „söötmiseks“

(punktiiri asemel loomaliik, kelle söötmiseks see ette nähtud on). Töötlemata lemmikloomtoidu puhul tuleb kasutada märget: „ainult lemmikloomatoiduks“.

Veol peab saadetisega olema kaasas kaubadokumendi koopia ja originaal, millest koopia säilitab vedaja ja originaal läheb sihtkohta.

Loomseid kõrvalsaadusi transportiv isik peab pidama andmeregistrit, kuhu tuleb kanda:

- 1) materjali kogus;
- 2) lähetamise kuupäev;
- 3) päritolukoht, kust loomsed kõrvalsaadused lähetati;
- 4) vastuvõtja nimi, aadress ja registreerimise või tunnustamise number;
- 5) loomaliik, kui 3. kategooria materjal on mõeldud söödamerjaliks kasutada.

Kui saadetiste kaubadokumentide koopiad on alles hoitud ja järelevalveametnikule esitatavad, siis piisab, kui registreeritakse andmeid materjali päritolukoha kohta.

Tagatud peab olema loomsete kõrvalsaaduste jälgitavus – see tähendab, et igal hetkel on võimalik kindlaks teha, kellelt loomsed kõrvalsaadused saadi ja kellele viidi.

Kõrvalsaaduste lähetamine teise riiki

Teise Euroopa Liidu liikmesriiki saadetavate loomsete kõrvalsaaduste ja nendest saadud toodetega peab transpordi ajal olema kaasas kauba saatja poolt 142/2011 VIII lisa, III peatükis sätestatud näidisele vastav kaubadokument ja vajadusel terviseohutust tõendav dokument, mis on välja antud ja kinnitatud Veterinaar- ja Toiduameti (kohaliku asutuse) poolt.

Veovahendil/pakendil/konteineril või neile kantud etiketil või sümbolil peab olema vastavalt kõrvalsaaduste kategooriale värvikood:

1. kategooria materjal – must värv;
2. kategooria materjal – kollane värv;
3. kategooria materjal – suure sinisesisaldusega roheline värv.

7. Loomsete kõrvalsaaduste edasise käitlemise, kasutamise ja/või kõrvaldamise viisid

Loomseid kõrvalsaaduseid on lubatud kõrvaldada põletamise teel, taaskasutada koospõletamisel või põletada kütusena tunnustatud põletamis-, kütusena põletamis- või koospõletamissettevõttes või töödelda tunnustatud töötlemissettevõttes (rõhu all steriliseerimisega).

2. kategooria loomseid kõrvalsaadusi on lubatud lisaks:

- a) peale töötlemist tunnustatud töötlemissettevõttes kasutada orgaaniliste väetiste ja mullaparandajate tootmiseks, komposteerida või töödelda biogaasiks selleks tunnustatud ettevõttes;
- b) veeloomadest pärinevat materjali on lubatud sileerida, komposteerida või töödelda biogaasiks selleks tunnustatud ettevõttes ilma eelneva töötlemiseta;
- c) ilma eelneva töötlemiseta on lubatud komposteerida või biogaasiks muundada selleks tunnustatud ettevõttes ka 2. kategooria alla kuuluvaid muna ja munatooteid, piima ja piimasaaduseid.

3. kategooria loomseid kõrvalsaadusi on lubatud lisaks:

- a) peale töötlemist tunnustatud töötlemissettevõttes kasutada sööda või lemmikloomatoidu tootmiseks või orgaaniliste väetiste ja mullaparandajate tootmiseks selleks tunnustatud ettevõttes;
- b) kasutada toore lemmikloomatoidu tootmiseks selleks tunnustatud ettevõttes;
- c) komposteerida või töödelda biogaasiks selleks tunnustatud ettevõttes;
- d) veeloomadest pärinevat materjali on lubatud sileerida, komposteerida või töödelda biogaasiks ilma eelneva töötlemiseta selleks tunnustatud ettevõttes.

2. ja 3. kategooria toorpiim, piima või piimasaadusi on lubatud lisaks kasutada maa väetamiseks ilma eelneva töötlemiseta, kui sellega ei kaasne nakkava haiguse riski nii

inimestele kui loomadele ning selline maa väetamine on kooskõlas keskkonnaalaste õigusaktidega.

ML ja kombineeritud tegevusega ettevõtte võib vastu võtta (tagasi võtta) edasisele käitlejale tarnitud endist toitu, mida ei turustata toiduna ärilistel kaalutlustel või defektide tõttu. Sel juhul ei rakendu tunnustamise erinõudeid (kuid jäävad kaubadokumendi ja registreerimise kohustus) 1069/2009 alusel.

Kui ettevõtte võtab vastu endist toitu, mida teisele käitlejale tarninud ei ole, siis rakenduvad tunnustamise erinõudeid, sest tegemist on 3. kategooria materjali vahetäitmisega või ladustamisega ning selline tegevus võib toimuda üksnes tunnustatud 3. kategooria vahetäitmisega ja selline ettevõtte peab olema loomsete kõrvalsaaduste käitlejana tunnustatud 1069/2009 alusel.

Tunnustatud või teavitatud loomseid kõrvalsaadusi ladustavate, töötlevate, komposteerivate jt ettevõtete loetelu on leitav [Veterinaar- ja Toiduameti kodulehelt](#).

8. Söödamaterjali turuleviiva ettevõtte registreerimine

Ettevõtjad, kes tegelevad loomsete kõrvalsaaduste ning ka mitteloomst päritolu saaduste kasutamise ja/või turule viimisega söödamaterjalina, peavad olema registreeritud riigi söödaregistris ja täitma söödahügieeni nõudeid. Kui selline söödamaterjal antakse jaekaubandusettevõttest üle otse eratarbijale, siis see ettevõtte söödaregistris registreeritud olema ei pea. Samuti peab toidukäitlemisettevõtte täitma lisaks toiduhügieeni nõuetele ka söödahügieeni nõudeid.

Söödamaterjalid on avaldatud söödamaterjalide kataloogis 68/2013.

9. Erandid loomsete kõrvalsaaduste kõrvaldamisel ja kasutamisel

1) Tunnustatud prügilasse ladestamisele võib viia 3. kategooria materjali, mis on saadud sellisest toidust, mida ei müüda ML/kombineeritud tegevusega ettevõttes enam ärilistel kaalutlustel või defektide tõttu (säilimisaja ületanud toit, katkise pakendiga tooted jm), kui

- a) selline materjal ei ole kokku puutunud muud liiki kõrvalsaadustega (sh toidu valmistamisel (nt kala fileerimisel, lihalõikuses vm) tekkinud jäätmetega);
- b) registreeritakse andmeid tekkivate loomsete kõrvalsaaduste kohta;
- c) puudub oht inimeste ja loomade tervisele;
- d) materjal on töödeldud vastavalt määruse (EÜ) nr 852/2004 artikli 2 punktile 1*

2) Erandina on lubatud teatud tingimustel (eelkõige jälgitavuse tagamine ja inimese või looma tervisele nakkava haiguse riski puudumisel) ja Veterinaar- ja Toiduameti loal:

- kasutada loomseid kõrvalsaadusi teadustöös, hariduslikel või diagnostilistel eesmärkidel;
- kasutada loomseid kõrvalsaadusi kunstitegevuses või näitustel;
- kasutada 3. kategooria ja teatud 2. kategooria loomseid kõrvalsaadusi söötmiseks loomaaloomadele; karusloomadele; metsloomadele, tunnustatud kasvanduse koortele või jahikoortele; varjupaigas olevatele kassidele ja koortele; kalasöödana kasutatavatele tõukudele ja ussidele;
- loomsete kõrvalsaaduste muul viisil kohapeal kõrvaldamine (matmise või põletamise teel), kui need on tekkinud piirkonnas, mille Veterinaar- ja Toiduamet on lugenud kõrvaliseks või juurdepääsuta alaks.

** määrus (EÜ) nr 852 art 2 p 1 m : mis tahes algset toodet oluliselt muutev tegevus (sh kuumutamine, suitsutamine, soolamine, laagerdamine, kuivatamine, marineerimine, ekstraheerimine, ekstrudeerimine, nende kombinatsioon).*